
Wprowadzenie

W ostatnich latach innowacje społeczne coraz śmielej wkraczają do głównego nurtu debaty dotyczącej zarządzania publicznego i polityk publicznych, zarówno tej, toczącej się w środowisku akademickim, jak i tej, w której głos zabierają praktycy. Postępującą popularyzację innowacji społecznych można dziś łączyć z wieloma czynnikami, m.in. z narastającymi problemami społecznymi, środowiskowymi i demograficznymi. Przyczyny tych problemów są liczne i zróżnicowane, jednak zasadniczo wszystkie łączą się z niewydolnością modelu współczesnego państwa opiekuńczego, któremu towarzyszy postulat modernizacji sektora publicznego, w tym m.in. włączenia w realizację zadań podmiotów innych niż publiczne. Innowacje społeczne są koncepcją, która inspiruje dziś do badań oraz zachęca do formułowania i wdrażania nowych pomysłów dla przeciwdziałania niekorzystnym zjawiskom rozwojowym. Innowacje społeczne mogą też stanowić odpowiedź na wyzwania współczesności, przy czym należy uwzględnić, że są one skorelowane z cechami społeczeństwa i gospodarki, w której dane społeczeństwo się rozwija. Dla porządku należy przypomnieć również, że problematyka innowacji społecznych nie jest nowym paradygmatem, a jej geneza sięga kilka dekad wstecz, do początku lat sześćdziesiątych XX wieku. To właśnie wtedy zaczęto posługiwać się tym terminem w obrębie nauk społecznych i humanistycznych. Oznaczało ono wówczas nowatorskie, odbiegające od systemowych, rozwiązanie będące odpowiedzią na określone zapotrzebowanie społeczne. Dzisiaj innowacje społeczne postrzegane są zdecydowanie szerzej i nie oznaczają wyłącznie tego, co nowe. Wprawdzie ich pierwotne znaczenie: rozwiązywanie problemów społecznych oraz tworzenie wartości w obszarach niekomercyjnych, służących społeczeństwu, nadal obowiązuje, ale równocześnie można traktować je jako element kolejnego etapu procesu innowacyjnego, w którym uczestniczą grupy społeczne i które są generowane dzięki wspólnemu zaangażowaniu wielu osób. Stymulatorami innowacji społecznych są kształtujące się społeczeństwo wiedzy i gospodarka oparta na wiedzy, które wzmacniają mobilność i aktywność społeczeństwa, jego poziom wiedzy, skalę

oraz stopień globalizacji kultur, rynków i konsumpcji. Sprzyja im również rosnąca kultura partycypacji i włączania różnych grup interesariuszy/użytkowników. Innowacje społeczne oferują zatem szanse na nowe formy aktywności, podejmowanej zarówno przez przedsiębiorców, jak i organizacje działające w innych sektorach niż wolny rynek. Takie podejście jest wynikiem ewolucji w procesie postrzegania innowacji społecznych i ma ścisły związek z przemianami modernizacyjnymi sfery publicznej w ostatnich dziesięcioleciach. Innowacje społeczne pojawiły się w rzeczywistości społeczno-gospodarczej Europy Zachodniej pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku, a w sposób usystematyzowany zajmują się nimi instytucje publiczne, w tym naukowe i polityczne, od końca lat dziewięćdziesiątych. Geneza instytucjonalizacji innowacji społecznych sięga jednak jeszcze dalej, aż do XIX wieku, kiedy wdrażane były pierwsze rozwiązania w zakresie ubezpieczeń wzajemnych i spółdzielczości, które pojawiały się jako odpowiedź na konieczność poprawy warunków życia klasy robotniczej. Położyły one podwaliny dla przedsiębiorczości społecznej. Ze współczesnej perspektywy należy stwierdzić, że globalny kryzys gospodarczy otworzył nowy rozdział w rozwoju innowacji społecznych, m.in. dzięki politykom i programom Unii Europejskiej, która upowszechniła je w wymiarze instytucjonalnym w poszczególnych państwach członkowskich. Dzięki temu w ciągu kilku ostatnich lat o innowacjach społecznych zaczęto rozmawiać również w Polsce. Aktualnie powyższa problematyka zyskuje na znaczeniu i ma szansę wpisać się na stałe w dyskurs dotyczący rozwoju społecznego w kontekście wyzwań globalizacji i europeizacji.

Sam termin „innowacji społecznych” nie został jak dotąd jednoznacznie zdefiniowany, co otwiera przestrzeń dla wielu podejść i potwierdza szeroki obszar pojęciowy, który wpisuje się w to zagadnienie w zależności od specyfiki dziedzin, sektora i obszaru, w których występuje. Innowacje społeczne są z natury interdyscyplinarne, przecinają różne sektory i obszary działania. Niewątpliwie przyczynia się to do różnorodności znaczeń i zastosowań pojęcia innowacji społecznych. Zróżnicowanie możliwych podejść wynika też z faktu, iż innowacje społeczne są mocno osadzone w praktyce instytucjonalnej. Ostatecznie to właśnie ona determinuje poszczególne ujęcia, płaszczyzny i perspektywy postrzegania tego, czym innowacja społeczna jest, a czym nie. Ponadto każda innowacja (technologiczna, organizacyjna, procesowa) oddziałuje na ludzi i ich postawy, czyli ostatecznie wywołuje określony efekt społeczny, co dodatkowo komplikuje proces wyodrębnienia innowacji społecznych i ich odróżnienia od innych typów innowacji. Dodatkowo innowacje społeczne są zagadnieniem *in statu nascendi*. W zależności od m.in. kontekstu, głębokości, rozległości, zakresu, sektora zmienia się ich istota i specyfika. Dlatego inaczej postrzega się innowacje społeczne generowane oddolnie, jako wyraz społecznej, często akcyjnej mobilizacji, a inaczej instytucjonalnie, odgórnie, kiedy stanowią element polityk publicznych, wdrażanych w wymiarze systemowym i strategicznym.

Innowacje społeczne, jako podejście do rozwiązywania problemów, zawiązują popularność całościowym zmianom zachodzącym w modelu rozwojowym państw, wspólnot i przedsiębiorstw. Szczególnie na terenie UE wzmacnia się proces przechodzenia od konkurencyjności nastawionej na indywidualny zysk jednostki, firmy lub państwa do szerokiej kooperacji i wielopoziomowej współpracy, która zyski przynosi szerokim grupom społecznym. Innowacje społeczne wpisane są w wielowymiarowe myślenie o nieustających zmianach społecznych zachodzących w społeczeństwie i prowadzą do tworzenia elastycznych rozwiązań o dużym potencjale adaptacyjnym i modernizacyjnym. W ostatnich dekadach rozwoju Unii Europejskiej pożądanym kierunkiem jest wzmacnianie innowacyjności, w których upatruje się szansę na zwiększenie unijnej konkurencyjności w wymiarze globalnym. Osiągnięcie tego celu nie będzie możliwe bez uwzględnienia wymogu rozumienia innowacyjności w kontekście zdecydowanie szerszym niż wyłącznie technologicznym. Proces ten został opisany w strategii rozwoju Unii Europejskiej *Europa 2020*, w którym podkreślana jest potrzeba przestawienia torów myślenia na poszukiwanie nowych, efektywnych rozwiązań. Dlatego w ostatnich latach w regionach Europy Zachodniej coraz szerzej stosowane są narzędzia wspierające rozwój innowacji społecznych. Są one rozumiane jako eksperymentalne działania społeczne mające na celu polepszenie jakości życia osób, społeczności czy grup społecznych. Eksperymentalny charakter innowacji społecznych wynika z faktu wprowadzania bardzo unikalnych i jednorazowych rozwiązań, których efekt końcowy często trudno w pełni przewidzieć. Chodzi o efekty dodatkowe, jakie mogą pociągać za sobą wprowadzane innowacje społeczne. W Polsce innowacje społeczne są nadal – mimo ponaddziesięcioletniej już obecności w strukturach Unii Europejskiej – zjawiskiem nowym i słabo zinstytucjonalizowanym. Dlatego warto podkreślić, że odgrywają one szczególną rolę w procesach rozwoju społecznego. Jeden z elementów tego rozwoju stanowi kwestia przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Od kilkunastu lat Unia Europejska prowadzi zwiększone działania w tym obszarze, w tym szczególnie na rzecz włączenia społecznego, m.in. poprzez reintegrację zawodową i społeczną osób oraz grup marginalizowanych. W obszar ten w pełni wpisują się doświadczenia i potrzeby osób oraz środowisk związanych z niesieniem wsparcia dla wykluczonych jak również zagrożonych wykluczeniem społecznym. Innowacje społeczne pożądanym są szczególnie w środowiskach lokalnych, które mają swoją własną specyfikę, mogą – przy odpowiednim jej uwzględnieniu – adekwatnie wpisywać się w oczekiwania i potrzeby potencjalnych użytkowników, mogą się szybko upowszechniać i utrwalać.

W książce skoncentrowano się na tym, czym są innowacje społeczne, jak mogą być zinstytucjonalizowane i w jaki sposób funkcjonują w praktyce. Celem monografii jest zrozumienie zjawiska innowacji społecznych: od genezy, mechanizmów ich generowania, projektowania, wdrażania, działania, absorpcji i wpływa-

nia na efekty społeczne, upowszechniania, skalowania jak i utrwalania. Szczególnie ważne jest wyjaśnienie powodów generowania innowacji społecznych w szerokim kontekście rozwoju społecznego. Dodatkowo istotne jest pokazanie praktycznego wymiaru innowacji społecznych w odniesieniu do środowiska, w jakim mają miejsce. Ta część ma służyć jako inspiracja dla praktyki zarządzania publicznego oraz poprawiania standardów i podnoszenia jakości polityk publicznych w tym zakresie. Dlatego zadbano o wskazanie głównych czynników stymulujących, jak również ograniczających innowacje społeczne oraz pokazano wybrane studia przypadków. Nowatorskim elementem książki jest powiązanie teoretycznego wymiaru innowacji społecznych, w tym z uwzględnieniem zagadnienia społecznych inwestycji – kategorii stanowiącej nowość w wymiarze europejskim w okresie 2014–2020, jak dotąd nieopisanej w polskiej literaturze przedmiotu, z wymiarem instytucjonalnym i praktycznym.

Całość rozważań prowadzona będzie przez pryzmat normatywnych założeń, a poruszona problematyka powinna uwrażliwiać na zagadnienia standardów dobrego zarządzania publicznego. Dzięki lekturze książki Czytelnik lepiej zrozumie problematykę innowacji społecznych. Pozna mechanizmy wywołane trendami globalizacyjnymi i lokalnymi towarzyszącymi przemianom społeczno-ekonomicznym, które determinują innowacje społeczne. Dowie się, czym są innowacje społeczne, jak można je definiować i jak postrzegają je przedstawiciele świata nauki i instytucji publicznych.

Książka powstała w trakcie realizacji zadania publicznego „Od obywatela biernego do dojrzałego – cykl działań wzmacniających świadomość obywatelską liderów rozwoju lokalnego na Dolnym Śląsku” finansowanego ze środków Funduszu Inicjatyw Obywatelskich w latach 2014–2015 i ma charakter popularyzujący wiedzę. Stanowi kolejny tom z serii: „Zarządzanie publiczne i polityki publiczne: Od teorii do praktyki”, której pomysłodawcą jest Polish Governance Institute, think-tank specjalizujący się w zarządzaniu publicznym. Jako rodzaj przewodnika, po wymienionych wcześniej treściach, jest adresowana głównie do praktyków zarządzania publicznego, przede wszystkim decydentów i kreatorów sektora publicznego w Polsce, z nadzieją, że znajdą w niej wsparcie merytoryczne oraz impuls do spojrzenia na zagadnienia innowacji społecznych z innej niż dotychczas perspektywy. Założeniem jest też, że książka będzie pożyteczna również dla osób bliżej zaznajomionych z poruszaną tematyką, przede wszystkim przedstawicieli nauki oraz sektora pozarządowego. Wyrażamy nadzieję, że przyczyni się ona do wzmocnienia debaty publicznej dotyczącej innowacji społecznych oraz pozwoli na nowe ustalenia, a tym samym aktywnie wpłynie na rozwój badań w tym zakresie. Ufamy również, że ze względu na aplikacyjny walor innowacji społecznych, książka stanie się inspiracją dla praktyki zarządzania publicznego.